Чурапчыга күн тахсар !

САҺА ОЛОХ

Чурапчы улууһун хаһыата

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

12+

2015 сыл Ахсынньы 15 күнэ оптуорунньук № 141-142 (11151-11152)

Улууска -- бу күннэргэ

"КЭСКИЛ" КЛАСТЕР КЭСКИЛЛЭЭХ БУОЛЛУН

Чурапчыбыт улууһутар аҕыйах сылларыгыта, Мутудай нэһилиэгиттэн саҕалаан, агрокластер программатын чэрчитинэн, биирдиилээн нэһилиэктэргэ этэр ыаллар дьиэ-уот, хотон туттан, баанынай хаһаайыстыбалары тэриэн, таһаарыылаахтык үлэлэтин-хамсыы сылдьаллар.

Ахсынньы 12 күнүгэр Хайахсыт нэһилиэгэр "Кэскил" кластерга тутуллубут 5 дьиэттэн, Яковлевтар уонна Каменкиннар дьиэ кэргэттэрэ икки этэҥэстэх саҥа дьиэҕэ киирэр үөрүүлэх түгэнэрэ буолан аста. Маныык дьоро түгэннэ СР үөрэхэ министирин солбуйаччы В.В. Гуляев, улуус баһылыгын үлэ-харчыта уонна инвестиция боппуруостарыгар солбуйаччы И.К. Матвеев, улуустааҕы тыа хаһаайыстыбатын начаальника А.П. Захарова катын кыттыыны ылыллар, этэр ыаллары эҕэрдэлээтилэр. Саха дьонун сиэринэн, саҥа олохуйар сирдэрин, тиэргэнэрин СР культууратын туйгунара В.П. Герасимов уонна М.А. Герасимова алҕаан арыгыгыттар. Саҥа дьиэҕэ киирбит Каменкиннар дьиэ кэргэттэрэ 5 оҕолоохтор: "Бастаан туран, бу маныык хамсаһын таҕыстаҕа сүрбүт-кэппит, күүс-кэмэ буолбут урукку баһылыгыгыттар А.П. Дорофеевка махтанна этибит, ону тэҥэ, ол саҕана, улуустааҕы тыа хаһаайыстыбатыгар специалиһынан үлэлэбит Константин Аркаковка. Дьиэ матырыйааллара кэмигэр көлөн тутуллаҕыгар төлүү күүс буолбут прорабыгыгар К. И. Лебедевкэ туоһа махтанабыт. Бойобит иккиэ буолан, 60-ча төбөнү көрөн олоробут, итиигэн 20-тэ ыанар ыаах. Үлэлиэхэ-хамсыахха баҕа баһаам. Дьиэни тутарбытыгар көмөлөстүт барыы аймахтарбытыгар ис сүрэхпиттэн махтанна этибит". Яковлевтар дьиэ кэргэн 4 оҕолоохтор: "Бастаан туран, махтанна этибит, урукку баһылыгыгыттар А.П. Дорофеевка, кини улахан суолтаны уурбута. Дьаһалта үлэһиттэриэр, улуус баһылыгар А.Т. Ноговицынна эмиэ мунура суох махтабытын тириэрдэбит. Биһиги дьиэ кэргэн 16 сыл буолла сүөһүнү көрөн олоробут. Иннигэтин үлэбитигэр-хамнаспытыгар кэлэн быыаннардаахпыт, нэһилиэктэт дьаһалтатыгар, специалистарга махтанабыт".

Нэһилиэк сыныалаах киниигэр арааҥ оҥуруот астарыгыттан кэнсиэрбэлэри, оту тэнэ бэйэлэрэ онорбут онохуктарын быыстапкатын туруордулар. Манна нэһилиэк иннигэн үлэлиир "Күбэй" ис курдуогун чилиэттэрин (салайаччы М.А. Денисова) оту таһынан пороот маастара Е.А. Кузьмина биирдиилээн инстэрэ көрдөрүүгэ турбуттар. Ураһа түөлбэттэн Борисовтар дьиэ кэргэттэрэ сахалыы ас сиэтэрэйин, оҥуруот аһын араһын аҕалан, дьоннорбутугар билиҥнэрдилэр.

Быйылгы сылга нэһилиэк баһылыгынан саҥа үлэлэн эрдэ В.В. Прудникайы ыытыылаах ыалдьыттары, саҥа дьиэҕэ киирэр этэр ыаллары эҕэрдэлээтэ.

"Кэскил" кластер үлэтэ кэскиллэх буоллун, маныык программа чэрчитинэн, улууспут хас биирдии нэһилиэгэ тыа хаһаайыстыбатын үлэтин бары хайысхаларыгар үрдүк көрдөрүүлэри ситиһиэҕэ диэн, эрэлбит улаатан.

Семен ЖЕНДРИНСКЭЙ.

Промкомбинат тэриллибитэ 75 сылыгар

ҮБҮЛҮӨЙДЭЭХ СЫЛЫ БЭЛИЭТИИР БЫРААҺЫННЬЫККА

Ахсынньы 10 күнүгэр улууспут бастакы промышленнай тэриллэ/тэриллэн биирдэстэрэ промкомбинат (билигин МУПК) тэриллибитэ 75 сылгаах үбүлүөйүн бэлиэтиир дьаһал И. М. Павлов аатынан орто оскуола актовай саалатыгар буолла.

Бу үөрүүлэх түмүүгэ дьиҥнэх үлэ, рабочай коллектив урукку үлэһиттэрэ, Мурун-Тыымпыйа олохтоохторо, улуус, Чурапчы нэһилиэгин дьаһалталарыттан, оскуола үөрэнээччилэрэ, ыҥырыылаах ыалдьыттар сырыттылар. Кыырыктыйбыт баттахтаах үлэ бэтэрээннэрэ барахсаттар бэйэ-бэйэлэрин эҕэрдэлэһэ көрүстүлэр, үрдүйэ үлэлээбит этэр саастарын ахтыстылар, олохтон туораабыт табаарыстарын саныаһан, соҥуоран да ыллылар. Бырааһынньыктыы киирэтиллибит саалаҕа промкомбинат урукку, билигин коллективтарын үлэтин-хамнаһын көрдөрөр хаартыскалар, оҕолор онохуктарын быыстапкалара туруоруллубутун сэҥээрэ көрдүлэр.

Алтысчыт С.С. Морфунов аал уоту арыылаах алаадьынан, уоттаах кымыһынан айах тутта: „Чурапчыны Чурапчы онороргo үлэлээбит-хамсаабыт кырдьаҕас тэриллэбит 75 саҕаланан, онно үлэлээбиттэри ахтан-саныаан аанньаҕын, билигин үлэни салҕаччы – үөрэтэр-производственнай комбинат үлэтэ-хамнаһа таһаарыылаах буолуоктун, чэгиэн-чэбдик буолуҥ, үйэҕит уһаатын",–диэн алгыһын аналга.

Үбүлүөйгэ аналлаах дакылааты МУПК директорэ В. Е. Попов онордо. Улуус салаатын аатыттан баһылыгы үөхарчы, экономическай сайдыы боппуруостарыгар солбуйаччы И.К. Матвеев эҕэрдэ тыл этэ. Ил Түмэн бочуотунай грамотатын бу тэриллэҕэ ер сыл рабочайдаан, биригэдьиириэн, механиктаан, директорыгын үлэлээбит Г.Г. Монастырева туттарда. Ил Түмэн бастайаанай комитетын бочуотунай грамотага П. П. Винокурова туттарыллыбыта. „Саха Республикатын бочуоттаах бэтэрээнэ" аатынан М.Т. Местникова наҕараадаланна. Промышленность министиэристибэтин бочуотунай грамотатын МУПК директорын производствоҕа солбуйаччы И.Е. Егоров тутта. „Улуус социальнай-экономическай сайдыытыгар киллэрсибит кылаатын иннинэ" үүс степеннэх бэлиэнэн Д.Ф. Чепалов, А.К. Монастырев наҕараадаланнылар. Улуус дьаһалтатын бочуотунай грамотата, үрдүк кэмсиэ болиэ С. Н. Ивановка туттарыллыбыта. Бочуотунай грамотаны А. И. Федотов, махтал суругу И. К. Иустинов, И. М. Хоютанов ылыллар. „Идэтинэн бастын" номинацияны М.Н. Ортоноков ылла. Үөрэх министиэристибэтин аатыттан эҕэрдэ тыла Е.С. Сидоров этэ, „Уаз" массыына ыларга сертификаты туттарда. Чурапчы нэһилиэгин баһылыга С.А. Сарыдаев, үөрэх тэриллэрин профсоюһун председателэ Е.И. Давыдов, тэриллэтэр, оскуолаҕа киирэн иннинэги саастаах оҕолор тэриллэрин салайаччылара, Россия компартиятын Чурапчыгаары комитетин бюротун секиретэрэ С. И. Никитин, оҕо-спортивнай оскуолатын директорэ С. С. Морфунов эҕэрдэ тыл этиллэр, наҕараадалар, бэлэхтэрин туттардылар.

Бу үбүлүөйгэ анаан тэриллэ үлэлээн-хамсаан кэлбит историятын кордөрөр кинигэ таһаарыллыбыта. Бочуокэ бэлиэтээбит С. П. Феоктистов — Сэргэх Сэмэй кинигэ тутулун кэпсээтэ, комелоостуттэрэ махтанна.

Үөрүүлэх дьаһал эҕэрдэ ырыаларынан, үнкүүлэринэн доҕуһуоллаана.

Алексей СЛЕПЦОВ.

ЧУРАПЧЫ – СПОРТ ТУОНАТА

Чурапчы улууһун спорка управлениетын "Саҥа олох" хаһыакка тахсар анал сыһыарыыта

ХАПСАҒАЙ КӨБҮӨРҮГЭР СЫТЫЫ ХАПСЫҺЫЫЛАР

Ахсыннаы 12-13 күннэригэр А. И. Федотов аатынан спортивнай кинигэ хапсаҕайга республика федерациятын кубогын иһин 10 бастыҥ хамаанда күрэхтэһиигэ буоллар.

Республика бастыҥнара– Үөһээ Бүлүү, Чурапчы, Нам, Үөһээ-Дьааҥы, Мэҥэ-Хаҥалас, Дьокуускай, Бүлүү, Сунтаар, Кобяйы, Уус-Алдан хамаандалара икки күн кареччүлэр хараҥаларын толорор, ыалдьаччылары „уута-уокка түүрүннүр" хабыр хапсыһыылары көрөрүлүгэр. Хамаанда састабыллар 17-лии кийи киирбит. Эдэрдэрэ — 5 ыйаанынна, эр дьоннор — 7, бэтэрээннэрэ — 5 ыйаанынна киирэллэр. Онон барыта 170 боҕос күн көрүстэ. Маннык уларыт түүннэлэри мэдиэм уоттаахтык-куоскэлэхтик сыраҕар (комментарийдыыр) А.В. Васильев — Кордуҥан бу да сырыыга үрдүк аатын-суолун түбэн биэрбэтэ.

Чурапчы хамаандата

Күрэхтэһиини үөрүүлэхтик аҕыйах хамаандалар парадтарын кыгабылай сулуйа Н. П. Старостин салайда. Эдэрдэ тыыны Чурапчы улууһун баһылыга А.Т. Ноговицын, улуус Муницыбаал депутаттарын Сэбиэтин председателэ Я.П. Окоемпилов эгэлгэр. Спорду, чол олоҕу пропагандыыраһыгар таһаарыллыах үгэлэрин иһин „Улуус социальнай-экономическай сайдыытыгар кылгэрсибит кылаатарын иһин" үйүс степеннэх бэлиэни тренер К.Н. Захаров, спорт пропагандыта П.В. Коркин, Махтал сурутуган С.В. Новгородов наҕараадаланнылар. Саха Республикатын физическай культуурата уонна спорка үгүлгэх үгэлиигэ С.И. Пахлов министиэрстибэ аатыттан эдэрдэ тыын эттэ. Республикаҕа хапсаҕай федерациятыттан Үөһээ Дьааҥы боҕосторуттан Дьулустан Попова, Рустам Потапов Саха Республикатын спордун мастарын аатын иҥэрбит дастабырыанньалара, бэлиэлэрэ туттарыллыбыт. „Чурапчы—спорт туоната" ыраахтаны Саха Республикатын культууратын туйгуна В.В. Кузьмин эрэ күүрүүлэхтик толорбута дохсун ыгыс тыаһынан дохуйуоллаах.

Хамаандалар икки болоҕо арахсан түүнүүлэр. Хас бириэдэ утарыта киирсии түмүгэ улахан суолталаах буолан, хапсыһыылар бастакытын эпиэтинэстэхтик, долгутуулаахтык бардылар. Иккис күн республикабыт хапсаҕайга бастыҥ боҕосторо барыа көрдөрдө түүннүлэр. Биһиги хамаандабыт бастакы киирсиитигэр көбөйдэрэ түбэстэ. Онуоха 11:6 ахсаанна хотон, ыалдьаччылары үөрдэ. Үөһээ Дьааҥы хамаандата Дьокуускай боҕосторун 10:7 хотон, үчүгэй болҕомтэлэх кэлбиттэрэ көҕүннэ. Нам — Уус-Алдан көрсүһүүлэрэ 13:4 түмүгүннэ. Үөһээ-Бүлүүлэр ыалдьыы улуустарын – Бүлүү хамаандатын 13:4 хотоннор, кыайыыны кынаттаммыттара туга биллэ.

Бастакы күн түмүгүнэн, Чурапчы хамаандата Үөһээ Дьааҥылары уонна Дьокуускайдары кыайан, бастыыр иһин киирсэр буоллар. Үөһээ Бүлүү хамаандата Уус-Алдан, Нам хамаандаларын кыайталаан, эмиэ итинник бырааба тиксэ. Иккис күн бэһис — аттыс буолуута Мэҥэ-Хаҥалас–Дьокуускай, үһүс-торуос Нам –Үөһээ Дьааҥы көрсөр буоллулар.

Ахсыннаы 13 күнүгэр сарсыарда 10 чаастан Хапсаҕай федерациятын Кубогын иһин финальнай хабыр-хапсыһыылары көрөрөөрү, дьон-сэргэ "ааттык" күрдүк мунуна. "Чурапчы - спорт туоната" буоларын оссо тоҕул биэрэргэтэн, күрэх үрдүк таҥыннаахтык ыытылларын ситистэ диэн, туох-хаанык иннигэ бэлиэтиибит. Тыгаанынаах финальнай киирсиилэри – Нам – Үөһээ Дьааҥы, Чурапчы – Үөһээ Бүлүү хамаандаларын күөн көрсүһүүлэрин корон дуоһуйа астынныбыт. Бу иннинээҕи күннэ бэлиэни корбүппүт күрдүк, барыа киирсиилэр борт эрийсиилэхтик аастыттара. Ол күрдүк ахсаан: 4:4, 6:6, 8:8 – буолан, ыалдьаччылары барыларын сүрэхтэрин улаханнык долгуттулар, сүһүохтэрин хамнаттылар.

Нам уонна Үөһээ Дьааҥы тыгаанынаах хапсыһыыларыгар Нам улууһун хамаандата иккис күөнтэн тахсан, үһүс бонуоттаах миэстэни ылары ситистэ. Хамаанда тренерэ – спорт мастара А.А. Кузьмин.

Чурапчы – Үөһээ Бүлүү улуустарын буулаҕа боҕосторо, суон сурахтаахтара 1-кы миэстэни ылар иһин киирсиилэрин хас бириэмэбит чыпчыйыыбыта эрэ спорон кэрдүбүт. Манна трибуна үрдүттэн хапсаҕайдыыттар аатырыыларын ыйан, улахан монитор нөҥүө толору быһыыларын-таһааларын көрдөрөн, уоттаах-күөстэх муусука дохуйуолунан биллиннэрбиттэрэ, күрэхтэһиигэ соҥун кэтүү быһыытынан сыаналаммыта.

Чурапчы бөҕөстөрүгэр истиэнэлэрэ сүрдээҕин комполосто, манна Д.П. Коркин аатынан оҕо спортивнай оскуолатын иитиллэччиэрин бэлиэтиэхэ наада. Кинигэр хапсаҕай албастарын баһылаан эрэлгэрэ туга кэстэр. Биирдэн биир чаҕылхай киирсиилэр көннөрүттэн ахсаан 8:8-ка буоллар. Ханнык хамаанда бу түүнүгэ кыайыылаах ыытыллыбыт тахсарын түмүктүүр хапсыһыы быһаарда. Ол күрдүк ыарахан ыйаанынна Чурапчыттан спорт мастара Александр Окоемпилов, кинигэ утары Үөһээ Бүлүү аатаах, спорт мастара Увар Тимофеев киирсиилэрэ ыалдьаччылар ыһыыларынан-хаһыыларынан дохуйуолланнар. Түмүгэ, Увар Тимофеев утарыылаччытын сабырыйан, Хапсаҕай Кубога Үөһээ Бүлүүгэ айаннаарын ситистэ.

Үөскэй түмүгэ: Дьокуускай хамаандата 6-с , Мэҥэ-Хаҥалас 5-с, Үөһээ Дьааҥы 4-с, Нам 3-с, Чурапчы 2-с, Үөһээ Бүлүү 1-кы миэстэ буоллулар.

СР хапсаҕайга федерациятын президиэнэ Н.И. Румянцев: "Күрэхтэһиини үрдүк таҥымнаах ыытыллыбытынан, Чурапчы улууһун дьаһалтатыгар, институт салайаччытыгар, культуура үгэнитэригэр улахан махтаабын тиэрдэбин," – диэн бэлиэтээтэ. Онуо таҥынан миэстэлэргэ хамаандаларга харчынан биириэмийэлэри, тренердэргэ "Охотник" маҕаһыынтан сертификаттары туттардылар. Улуус баһылыга А.Т. Ноговицын: "Хапсаҕай кэлиэхтэ сылларга Чурапчы улууһуттар хаалан испит эбит буоллаҕына, бүгүн улахан ситиһиини ааҕалыыллар. Маннык улахан тэрээһини

Абсолютнай чемпион Николай Семенов

Увар Тимофеев

ыытылларыгар күүс-көмө буолбут үгэнитэргэ, тэриллэ салайаччыларыгар, бириис туруоруутуттар кыттыспыт нэһилиэктэргэ, баһылыктарга махтанабыс;" – диэн эттэ уонна бастабыт Үөһээ Бүлүү хамаандатыттар 100 тыс., Чурапчыларга 120 тыһыынча солкуобайы уу харчынан биириэмийэ быһыытынан туттардылар.

Түүнүгэ Аан Дархан аатын бэлиэлэр иһин 75 кинигэҕэ диэри ыйаанынаах боҕосторго 16 кийи сурутарбыта. Уоллаттар бир-бир киирэн, сыыбырҕатык быраабаннар, финалга Чурапчы боҕобо Николай Семенов уонна Үөһээ Бүлүүттэн Егор Иванов мунутуур кыайыылаах аатын бэлиэстылар. Аҕыс мунутуттан устата тустаннар, сэрэтиннэн Николай Семенов кыайыы орогойун биллэ иҥэнэ Чурапчы нэһилиэгин дьаһалтатыгар олохтообут убаһа хайаанынаан бэлиэтэлэнэ.

Дьэ ити курдук, Чурапчы улууһа чаҥы да спорт туоната буоларын оссо тоҕул биэрэргэтэ! Үөһээ Бүлүү хамаандатын аатырбыт хапсаҕайдыыта Увар Тимофеев: "Кубогы бэһис тоҕулун дойдубутугар иллэ баран эробит. Бастаан туран, Чурапчы улууһуттар маннык сылаастык, истиҥник көрсүбүттэригэр, хамаандам уоллаттарын аатыттан дириҥник махтанабын, кырдьык да, күрэхтэһиини тэриллэрин таҥыма үрдүк".

Алексей СЛЕПЦОВ,
Семен ЖЕНДРИНСКЭЙ.

Олонхо декадата

УЛУУСКА ОЛОҢХО ДЕКАДАТА ТЭРЭЭЬИННЭЭХТИК ТҮМҮКТЭННЭ

Сэтиннии 18 күнүгэр "Кут-сүр" улуус оскуолаларын фольклорга фестиваллара Хайрыскаа буолан аста. Манна 14 оскуола, 19 салайаанчы, 136 оҕо кыттыыны ылыллар. Үөрэх управлениетыттан "Үөрүү" оҕо дьоҕурун сайыннарар Киин, культуура управлениетын фольклорга отдела, А.П. Илларионов аҥынан Хайахсыт орто оскуолата тэрийдиннэр.

Сэтиннии 25 күнүгэр "Айылҥы" культуура уонна духуобунай сайдыы кэмнигэр "Олонхо дойдутун оонньуурдара" диэн ааттаах быыстапка аҕыйахтык. Бу дьаһалы "Ай" народнай студия, "Үөрүү" оҕо дьоҕурун сайыннарар киин тэрийдиннэр. "Арчы" дьиэтигэр биллиилээх саха фольклорун хомуйаанчыта, этнограф, археолог Д.И.Дьячковскай-Сэһэн Боло төрөөбүтэ 100 сылынан, фольклорга анаммыт дьоро күн буолан аста. Тэрийээччилэриттэн "Арчы" дьиэтин, киин библиотека, Сэһэн Боло аҥынан Одьулуннаах музейин үлэлиттэрэ бастыылар.

С.А.Новгородов аҥынан орто оскуолаҕа фольклор курдуҥуогун оҕолоро Чолос "Ала Хотоҕой" олонхотун дьүүйүөн оонньоон көрдөрдүлэр (сал. Алина Ивановна Собакина).

Дьокуускай куораккa Олонхо Декадатын үөрүүлээх аҕыйахтыгар Олонхо 10 сылын отчуот-форумнаах кыттыньыгар. Манна улуус дьаһалтата, культуура улуустаах управленията бэрэ сырыытта.

Сэтиннии 26 күнүгэр Сылан олонхоһуттара Чолос "Ала Хотоҕой" олонхотун – 9 кэпи катан, шефтээх "Хатан", ДьУоКХ, суолу тутар тэрилтэлэргэ толороп көрдөрдүлэр. Шефтээхтэрин кыпары көрсүүгэ, иирэх дьоро киэһэ буолан аста.

Сэтиннии 18 күнүгэр "Кут-сүр" улуус оскуолаларын фольклорга фестиваллара Хайрыскаа буолан аста. Манна 14 оскуола, 19 салайаанчы, 136 оҕо кыттыыны ылыллар. Үөрэх управлениетыттан "Үөрүү" оҕо дьоҕурун сайыннарар Киин, культуура управлениетын фольклорга отдела, А.П. Илларионов аҥынан Хайахсыт орто оскуолата тэрийдиннэр.

Сэтиннии 25 күнүгэр "Айылҥы" культуура уонна духуобунай сайдыы кэмнигэр "Олонхо дойдутун оонньуурдара" диэн ааттаах быыстапка аҕыйахтык. Бу дьаһалы "Ай" народнай студия, "Үөрүү" оҕо дьоҕурун сайыннарар киин тэрийдиннэр. "Арчы" дьиэтигэр биллиилээх саха фольклорун хомуйаанчыта, этнограф, археолог Д.И.Дьячковскай-Сэһэн Боло төрөөбүтэ 100 сылынан, фольклорга анаммыт дьоро күн буолан аста. Тэрийээччилэриттэн "Арчы" дьиэтин, киин библиотека, Сэһэн Боло аҥынан Одьулуннаах музейин үлэлиттэрэ бастыылар.

С.А.Новгородов аҥынан орто оскуолаҕа фольклор курдуҥуогун оҕолоро Чолос "Ала Хотоҕой" олонхотун дьүүйүөн оонньоон көрдөрдүлэр (сал. Алина Ивановна Собакина).

Дьокуускай куораккa Олонхо Декадатын үөрүүлээх аҕыйахтыгар Олонхо 10 сылын отчуот-форумнаах кыттыньыгар. Манна улуус дьаһалтата, культуура улуустаах управленията бэрэ сырыытта.

Г.П.Башарин аҥынан Сылан орто оскуолатын 4-с кылаабын үөрэнээччитэ Олег Николаев С.Васильев "Меҥүрүүр Бөҕө" олонхотуттан быһа тардан аахта.

Чакыр орто оскуолатын 11-с кылаабын үөрэнээччитэ Настя Алексеева уонна 8-с кылаас үөрэнээччитэ Сайаана Попова Чуратчы орто оскуолатын үөрэнээччилэрин кытта көрсүүгэ олонхолоотулар. (Сал. З.Н.Алексеева) И.М.Павлов аҥынан Чуратчы орто оскуолатын иккис кылаабын үөрэнээччилэрэ П.Оҕолоойоп "Этос Боотур" олонхотуттан "Кыталык" үйдьаанна аахтылар.

Сэтиннии 27 күнүгэр Башарин аҥынан орто оскуола үүс кылаабын үөрэнээччилэрэ С.Васильев "Эрчимэн Боргоҥ" олонхотун кыра кылаастарга толордулар. Барыта 43 оҕо иннитэ. Олег Николаев – С.Васильев "Меҥүрүүр Бөҕө", Саргылана Васильева – Бэлэхэй "Дьырыбына Дьырыыкыта" олонхолоруттан толордулар.

СР-тын национальнай библиотекатыгар "Олонхо ыһыаҕа" кинигэ сүрэхтэнитигэр - бөҕөлөөтө социальнай бэлэмнэстэргэ соҕуйаанчыта О.Ф.Петрова, В.Д.Бинигина, М.А.Герасимова кыттыыны ылан кэлиннэр.

Сэтиннии 30 күнүгэр "Уруйдан, улуу Олонхобут, Айхаллын, Хомус күнэ!" дьоро тэрээһинин "Арчы" дьиэтигэр буолан аста. Олонхону толороччулар: Н.П.Тарасов, Н.Н.Григорьев, А.А.Захаров, Настя Алексеева, Сайаана Попова, Ньургуйаана Миронова, Уля Корякина кыттыыны ылыллар. Киниэммит библиотечнай ситим Олонхо кинигэлэрин быыстапкатын тэрийдэ. Улуус культуураҕа управлениетын начальника Д.Д. Попов олонхону толороччуларга, хомуйаччыттарга Олонхо ассоциациятын Бочуотунай грамоталарын уонна Хомус күнүнэн, Махтал суруктары туттарда."Маарылыаан" телестудия кэтэн сонуннарга үөрүлэ.

Хомуйаччыттар Е.М.Калачева, Артур Семенов, Наталия Захарова, Наталия Устинова кыттыыны ылыллар. Наталия Устинова куораккa киирэн хомуйка 2-с степеннээх дипломант буолан кэлэ.

Ахсыннны 2 күнүгэр Өксөкүлээх Өлөксэй аҥынан Норуоттар доҕоролоһуулларын Гостиниҥыгар "Олонхо педагогиката- үөрэх ситимнигэр" диэн НПК-ҕа "Туллукчаан" үйдьаан интэриэктэ И.Д.Захарова "Тоҥуоҕо сайдар туһугэнэ", Чуратчы орто оскуолатыттан М.Н.Попова, Ф.Н.Дьячковская "Олонхо бөҕөнгэр үйдьуллан" дакылааттарынан кыттыыны ылыллар. Маны таҥынан Чуратчы "Кэскил" үйдьаныттан 1 үлэлит, Толей үйдьаныттан 2 үлэлит стендэлэн үлэтэриэн кыттыныллар.

Олонхону толороччулар Хоптоҕуттан Н.П. Тарасов уонна Чакыртан Николай Никитич Григорьев күнүс 11 ч. технической колледж устудьуоннарыгар "Олонхо декадатын" иитиэн ыаллыыттаатылар. Олонхолорун быһа тардан толоруулларын устудьуоннар сэргэн иннитигэр.

Күн иккис аҥарыгар олонхону толороччулар Н.П. Тарасов уонна Н.Н.Григорьев - И.М.Павлов аҥынан орто оскуола үөрэнээччилэригэр ыаллыыттаатылар.

"Арчы" дьиэтигэр гимназия сэттис кылаабын үөрэнээччилэрэ Чакыртан 8-с кылаас үөрэнээччита, олонхону толороччу Ньургуйаана Миронованы уонна Дириҥэн 5-с кылаас үөрэнээччита Уля Корякинаны кытта көрсүстүлэр. Оҕолор бэйэлэрэ эмиэ олонхону толоруута хононнулар.

Ахсыннны 3 күнүгэр "Туллукчаан" үйдьаанна Чакыр орто оскуолатын 8-с кылаабын үөрэнээччита, олонхону толороччу, хомуйаччыт Сайаана Попова ыаллыыттаата. Күн иккис аҥарыгар Чуратчы интэриэннээх-оскуолатын үөрэнээччилэрэ Чакыртан Настя Алексеева уонна Сайаана Попованы көрсүстүлэр. Олонхолоруттан быһа тардан толордулар, хомуйаччылар, сахалыы дэгэрэҥ ырыаны ыллаан сэнгэрэтилэр, оҥоҕайыттан түмүктэппиттэр. Киэһэ 19 ч. Р.А.Филиппов аҥынан Чакыр нөҥүлүгүн фольклор Дьиэтин уус-уран самодеятельнай ансамбля кэнсиэрэ буолла.

Сочи куораккa ыытыллыбыт "Музыкальнай кустук" норуоттар икки арыгарынааҥы бастыгын кыайыылаах – "Кылыһах" фольклорнай ансамбыл кыттыыны ылла. Нөҥүлүк дьаһалтатын баҥылыта Т.В. Адамова олонхону толороччуларыгар уонна "Кылыһах" фольклорнай ансаамбылга Махтал суруктары туттарда.

Ахсыннны 4 күнүгэр "Олонхо дойдутун оонньуурдара" быыстапкалар түмүктэрин таһаарыы күнүс 11 ч. ыытыллыннар. Кылайыыларыгар культуура управлениетын начальника Д.Д.Попов Махтал суруктары, сувенирдары туттарда. Ахсыннны 5 күнүгэр Олонхону толороччулар Хоптоҕуттан Н.П.Тарасов, Чакыртан Н.Н.Григорьев, Кытаанахтан С.В.Лазарева республикаҕаары Олонхо декадатын сабыллыытыгар Саха театрыгар сырыттылар. СР-тын культуураҕа уонна Духуобунаска министиэрэ В.И.Тихонов Махтал суруктары, Маадар Уус "Моҕол ураһа" кинигэлэрин туттарда.

Итэ курдук улууска Олонхо декадата түмүктэннэ. Олонхоҕо уон сыллаах үлэ түмүктэнэн, иккис түүмэх саҕаланна. Кэлэр уон сылга олонхо истээччилэрдээх уонна толороччуларыаах буолуутугар үлэни күүскэ тэрийэр сорук турда. Онон маҥтан иннэ олонхону толороччулары оскуолаларыттан, тэрилтэлэриттэн кэрэтэ сылдьан, көрсүүлэри тэрийии, олонхону сатаан истэр буолуута үөрүнии уонна ыччаттары үйдьуу үлэлэригэр кэхтээхтик кыттарга үлэлэнэллэтин наада. Оччотугар олонхо сир үрдүттэн сүүтэт, символийбат дириҥ силистэнизэ.

Мария ГЕРАСИМОВА,
культуура управлениетын фольклорга үлэлии отдельын специалиста.

Сэргэх дьаһал

"САҺАРБЫТ ХААРТЫСКА СЭҺЭНЭ" БЫЫСТАПКА

Ахсыннны 10 күнүгэр А.А. Саввин аҥынан истории уонна этнография музейыгар сэрии, үлэ, спорт бэтэрээнэ Алексей Дмитриевич Картузов „Саһарбыт хаартыска сэһэнэ" уонна „Удьуор утума" быыстапкаларын аҕыйы үөрүүлээх дьаһала ыытыллыбыт.

Быыстапкаҕа Алексей Дмитриевич оҕолоро, сиэннэрэ, аймахтара,төрөөбүт нөҥүлүгэннэн, кыргыҥастар сэбиэттэриттэн кинилиин алтыспыт дьон, оскуола үөрэнээччилэрэ сырыттылар. Музей быыстапка туруорар сааннаах А. Д. Картузов түһүгэбит хаартыскалара, уруйдара, бэйэтин сырдатар суруйуулар, экспонаттар туруорулуннулар. Оттон „Удьуор утума" быыстапкаҕа Картузовтар аймах искусство араас көрүнэр үлэлэрин-хамнастарын сырдатар, кинилэр талааннарын көрдөрөр стендэлэр уонна онгоһуктара көрдөрүлүннүлэр.

Быыстапканы аҕыйыгар Алексей Дмитриевич кыыһа Любовь Алексеевна Пермякова аҕатын олоҥун, үлэтин-хамнаһын, сэриигэ кыттыытын, чаҕылхай талаанын сырдатта. Сизой Николаевич Картузов: „Убайым Өлөксөй сатаабатаҕа диэн суоҕа. Чаҥыны оромүннүүгэ, тимириэн, маҥынан, мусуҥунан уһанар дэгиттэр уус этэ, хаартыскаҕа түһэрэр, айан онгороро. Холобур, байдарка, аэросани онорон сохтобутэ. Араас кыыллар, көтөрдөр чуучулаларын онгороро. Олус быйыл, тэлиэнэх киэв. Ол да иһин хайыһарга, биилэрэ-биэкэ улуус, ереспүүбүлүкэ чемпионунан буолбута. Оттон бөлчүтүн чаҥынан, чутас эргин кинээкэ тэннээх аҕыйах эбитэ буолуо. Үлэтигэр олус эпиэтинэстээҕэ, кинээкэ ермүеннүүр маастарынан таһаарыллаахтык үлэлээбитэ. Сэриигэ сылдьыбыт буойуннары үйэтитиигэ улуус нөҥүлүэктэриэн сылдьан, бэйэтэ ирдэбил, булбут хаартыскаларын хаттаан онорбута. Сороҕорун, уруйдаан баран түһэрбитин, хаттаан бэчээттэбитэ. Барыта 556 мэтириэли үйэтитэн кулуупарга стендэҕэ киллэтэрбитэ", - - диэтэ, кинигэн киэн туттарын эппэ. Улуустаах кыргыҥастар сэбиэттэрин председателэ М. Н. Матвеева, Культуура управлениетын фольклорга отдельын специалиста М. А. Герасимова, Хаҥылыа ыаллыы опорбут; биргэ бултаспыт; элбэхтэ алтыспыт табаарыһа, колхуос председателиэнэ, сопхуос директэриэнэ үлэлээбит А. В. Ефремов, Болоҥо киноустановкаҥыгар үлэлээбит А. В. Петрова, музей директорэ Ю. С. Толстоухов, худуоһунньук, СССР культуурын туйгуна В. Н. Дьячковский , Болоҥоҕо ыаллыы опорбут; сельсовет председателиэнэ, нөҥүлүк баҥылытынан үлэлээбит А.М. Слепцов, Болоҥо библиотекатын библиотекаря Т.П. Ефремова, о.д.а. Алексей Дмитриевичы, киһи, үлэһит, чаҕылхай талаан быһыытынан ахтан-саныан көмөлөстүлэр. Бу быыстапка Кыайыы 70 сылын бэлиэтээн сылыгар туруоруллубута тоҕоостоохун бэлиэтээтилэр, сүрүн тэрийээччиэн буолбут Л. А. Пермякованы махталларын тиэрдилэр.

Быыстапканы аҕыйы лиэнтэтин кырыйыы кэннитиэн, Л.А. Пермякова хаартыскалар, уруйдар, экспонаттар ис хоһоонорун, стендэни сиҥилии сырдатта. Колхуос бастакы техникилэриигэр үлэни, ити комноҕуи олоҥу-дьаһаҕы көрдөрөр хаартыскалары, генералиссимус И.В. Сталин мэтириэтин уруйуйун, о.д.а. сэрии, сэбэ-махтайа көрдүлэр.

„Удьуор утума саҕаҕар" стендэҕэ Картузовтары ульуордаан талааннахтара көрдөрүлүннэр. Оттон кулдук Ирина Николаевна Сметанина — худуоһунньук-график, Мария Николаевна Гуляева-Туойа — худуоһунньук, кэрэмиканан оноруу маастара, Дария Николаевна Гуляева — цирэк артыыһа, Ирина Сизоевна Картузова — национальнай инстэнии маастара, Алексей Алексеевич Картузов —педагог-маастар, тимир, мас ууҥа, рационализатор, Варвара Николаевна Картузова — ис көрүнэр маастар. Кинигэни утумнаан, биилэрэ оҕолоро, сиэннэрэ тахсан эрэлтэр.

Норуоттан таҕыстыбыт чаҕылхай талаан – Алексей Дмитриевич Картузов быыстапкаҥыгар сылдьыҥ, көрүн, сэргэн.

Алексей СЛЕПЦОВ.

Хоптоҕо үөрүйаана тэриллибитэ 50 сыла

КЭНЧЭЭРИ ЫЧЧАТТАРБЫТ САЙДАЛЛАРЫН ТУҺУГАР

Чурапчы улууһун Дириҥ бөһүөлэгэр Эрилик Эристиин аатынан колхоозка дьаһыала-сад аан бастаан, 1965 сыллаахха бэс ыйын 29 күнүгэр үлэһиттэр ороҕуоннааҕы сэбиэттэрин исполкомун быһаарыытынан, эргэ аптека дьиэтигэр аһыллыбыта. Маҥнайгы сэбиэдиссэйинэн Дьокуускайдаабы тыа хаһыайыстыбатын училищетын выпускника Джулустана Ивановна Дмитриева аналлан үлэлэппитэ. Бу отут миэстэлэрэ оҕо саадыгар сельсовет чилиэннэрин быһаарыыларынан, сүөһүгэ үлэлиир колхоостахтар оҕолорун маҥнайгыларын ылан көрбүттэрэ. Дьиэ-уот ыарахан, кирпичиччэ оборохторуйан сылыталлара, колхоос уокка оттор маны хаанчыйара, оборох оттооччу оту эрбээн, хайытан оборуун отток, киһиэхтэн сабан бэрдэ. Ол үлэни үөрүн кэмнэ Иван Иванович Еремеев, Екатерина Васильевна Демьянова үгүс суобастаахтык, дьиэ-уот сылаас буоларын туһугар сыралаһан үлэлэппиттэрэ. Оҕолор астара онно буһарыллара, повардар кылгаан бэйэлэрэ буһараллара, өр кэмнэ поварынан Анастасия Петровна Шадрина үлэлэппитэ, сүрдээх аччыт, ыраас туттунуулаах үлэһиккэ дьон-сэргэ махтала улахан этэ. Тас үлэлэт Иван Иванович Еремеев оҕуһунан уулу күөлтэн таһара, дьиэ таһын ыраастык тутара. Маҥна араас саастаах оҕолор ыскылаанны ыскылаанан сылдьыллара. Оны аҕан, үгүс тоннуут ыраах фермаларга улаатыр буолан, оҕолорун ыйы-ыйдаан сатаан көрсүбэт этиллэрэ.

1969 сыллан сэбиэдиссэйинэн педагог үөрэхтээх Ирина Ильинична Сергеева аналлан,пенсиеҕа тахсыар диэри үлэлэппитэ. Ирина Ильинична үлэлэбит кэмигэр детсад хаанчыллыыта сүрдээх мөлтөх, мебель, таҥас-сап тиийбэт этэ. Бу кэмиэ сэбиэдиссэй бэйэтэ аһын-уһуун аҥыылаһан, бырыытын бойдэҥ отчуоттуура, тас үлэни кытта толороро. Онон кини детсад материальнай базатын хаҥатыыта, кадрлары сүүмэрдээн, аттаран туруоруута үгүс өрүттэх үлэни ыыппыта. Интэрнаттэриниэн Чурапчы орто оскуолатын 11 кылааска производственнай үөрэхтээһиккэ оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕону интэрнат квалификациятын ылбыт этэрэхтэн кырыыттар: Зинаида Егоровна Максимова, Анастасия Трофимовна Сивцева, Дьокуускайдаабы педучилищены бүтэрбит анал үөрэхтээх интэрнат Мария Луконична Далбаева, Татьяна Петровна Кардашевская, Елизавета Сидоровна Иванова, Людмила Ивановна Карпова, Зоя Семеновна Наумова айымныылаахтык үлэлэппиттэрэ, кинилэри сэргэ араас талааннаах эдэр интэрнаттар билиитин педагогическай үлэ ветераннара, РФ үөрэҕириитин туйгуна, «Кэскил» үөрүйаан сэбиэдиссэйэ Анастасия Афанасьевна Фомина, РФ үөрэҕириитин туйгуна, Чурапчыгаабы «Мичил» үөрүйаан старшай интэрнатэ Мария Дмитриевна Борисова, РФ уонна СР үөрэҕириитин туйгуна, педмузей үлэһитэ Екатерина Иннокентьевна Егорова, РФ үөрэҕириитин туйгуна Любовь Михайловна Корякина о.да биһиги детсадыгыттан куорсун анныыллар, билиилэн ороҕуоннаа, республикаҕа биллэр-көстөр үлэһиттэр буоллулар. Нэһилиэктэриниэн, оҥкуоллорго эдэркээн кыргыттар, Мария Дмитриевна Соколынникова, Екатерина Дмитриевна Гурьева, Анастасия Петровна Романова, Татьяна Васильевна Платонова, Александра Васильевна Данилова, Анна Егоровна Пинигина, Екатерина Иннокентьевна Поносова, Евдокия Васильевна Романова, Мотрена Елисеевна Тарабукина, Екатерина Ивановна Саргыдаева онтон да атыттар күннэритүүннэри кыраананнарга ийэлэрин солбуйан, айымныылаахтык үлэлэппиттэрэ. Туспаах үлэлэрин таһынан үлэһиттэр колхоос ыытар барыы үлэтигэр кэстөөхтүк кыттыбыттара. Ол курдук, араас субуотуннуктарга, сайынын окко былаан түһэрэ, күһүнүн былах быһыытыгар, дуҥа кырбаһыныгар комолоһоллоро, саайын, түүн ферма хотонноругар сүөһү маассабай төрөөһүнүгэр дьыһуурустубалыыллара, итинник маассабай үлэлэр дьону үлэҕэ түмэллэрэ.

Хоптоҕоҕо детсад сайдыытыгар араас кэмиэ уларытыыны, сэргэхсиитиини киллэрбит, тус кылаатторын киллэрэсибит нэһилиэк ыытааччылыыта,тоннуттэр махталларыа ылыахтарын ылбыт сэбиэдиссэйдэриэн буоллаар:

1. Джулустана Ивановна Дмитриева -1965-1966с.с.
2. Елена Дмитриевна Макарова - 1967-1969 с.с.
3. Ирина Ильинична Сергеева - 1969-1977 с.с.
4. Любовь Николаевна Корякина - 1977- 1979 с.с.
5. Агнесса Николаевна Попова -1978-1979с.с.

1979 сыллан 1993 сыллаахха диэри детсад сабыллан турбута.

Хоптоҕо детсадын коллектива бу кэмнэргэ бука барыы бэрт кыһыы курдук кыраананнар күннэтэ билии-көрүү кизнэйгэтигэр киириилэриэгэр барыы кыһамныыларын, билиилэрин-көрүүлэрин, дьоҕурдарын, сатабылларын ууран, кэлэр кэлгэнэ ыччаты иитиигэ бэйэлэрин кылаатторын киллэрэсибиттэрэ, айымныылаахтык үлэлиир маҥнайгы олуктара ууруллубута. Нэһилиэк колхоос, сохоос кинэ буолан, сыл аҥын саҥа специалистар кэбэн кэлэллэрэ. Оҕо аҥаана элбэх, 1972 с. Дириҥтэ летдом дьиэтигэр 45 миэстэлээх дьаһыла-сад аһыллыбыта. Оччолорго эдэркээн, анал үөрэхтээх М.И. Чичитинарова сэбиэдиссэйинэн анаан үлэлэппитэ. Билиилэн кини -РФ, СР үөрэҕириитин туйгуна.

90-с сылларга дойду экономиката сатарыйан, үлэ суох буолан, дьон олоҕун үйгута намтаан, тэрилтэлэргэ үп-харчы кырыымчык кэмнэрэ этиллэр. Ити кэмнэргэ Чурапчы улууһун детсадтара баай опыттаах, дириҥ билиилэх РФ үөрэҕириитин туйгуна, РФ үөрэҕириитин бочуоттаах үлэһитэ М.И. Чичитинарова салалтатынан, иннинэ сайдыыны түстэрэн үтүскэннэрэх үлэ үөһүгэр туспуттэрэ. Оччолоҕуна Дириҥтэ саамай элбэх нэһилиэннэ түмүллүбүт кэмэ этэ. 1991 с. национальнай оскуола умайан, детсад биир юрпуҥа оскуолаҕа бэриллибитэ. Онон Хоптоҕоҕо үрдүкү детсады чөлүгэр түһэрэн, 1993 сыллаахха икки бөлөх оҕото (35 интиллэччи), үлэһиттэрэ эргэ кулуун дьиэҕэ көһөн кэлбитэ. РФ үөрэҕириитин туйгуна Екатерина Петровна Тимофеева салалтатынан үлэ-хамнас сабаламмыта. Онно интэрнаттэрэ Мария Петровна Петрова, Федора Иннокентьевна Григорьева, Диана Васильевна Посельская, Анастасия Афанасьевна Тимофеева, Елена Петровна Корякина, Мария ИвановнаСлепцова, Нина Васильевна Васильева, Милания Николаевна Наумова, Прасковья АлексеевнаПотапова, Мария Николаевна Прядезникова, Надежда Афанасьевна Тимофеева үлэлээбиттэрэ.

Хоптоҕо детсада иккистээн аһыллыбытын кэнэ маннык сэбиэдиссэйдэр үлэлээн аастылар:

1. Екатерина Петровна Тимофеева - 1993 -1994 сс
2. Анастасия Афанасьевна Тимофеева - 1994 - 1998 сс.
3. Диана Васильевна Посельская - 1998-2000 сс.
4. Елена Васильевна Луковцева - 2000 – 2004 сс.
5. Мария Николаевна Прядезникова - 2004 – 2007 сс.
6. Анастасия Семеновна Соколынникова – 2007 – 2009 сс.

1994 с. сэбиэдиссэйинэн Анастасия Афанасьевна Тимофеева аналлан үлэлээбитэ. Интэр-көрэтэр үлэни оҕо сайдар эйгэтин тэрийиигэ, материальнай базаны ханатыыта туһулаабыта. Ити үлэлэргэ национальнай концепцияны туһуһан, оҕо садын үлэтэ сахалыы хайысхаламмыта.Оҕолор төрүт культураларыгар чугас сахалыы сиэрдээх-майыгыах, ейдеех-санаалаах, төрөөбүт дойдуларын ытыктыыр буоллаа иитиллэн тахсалларыгар, улахан болҕомто ууруллубута.

1996-1997 сс. Венгер «Сайыннарыыларын» программатыгар оҕоҕуран оҕону өй-санаа өттүнэн иитиигэ, толкуйдуур дьоҕура сайдарыгар үлэ туһаайыллыбыта. Ол курдук, 1997 с. интэрнаттэр М.И. Степцова «Сахалыы кэмэйдэри туһунан оҕо толкуйдуур дьоҕурун сайыннарыы», Д.В.Посельская «ПРИЗ сайыннарыылаах ньымаҕын туһунан оҕо толкуйдуур дьоҕурун сайыннарыы» тиэмэлэрэ бириэмэни, ити сыл детсад базатыгар улуустааҕы семинар ыытан,үлэлэрин опыта улууска тарҕаммыта. 1995 с. Д.В.Посельская КМО иҥнэн «Интэрнаттар-95» куонкуруска кыттан, «Кэскиллэх интэрнат» анал аат хаһаайыкка буолбута, улууска кыттар бырааба ылбыта.

Интэрнат Милания Николаевна Наумова улуустааҕы интэрнаттар икки ардыларыгар ыытыллыбыт ахсаан олимпиадатыгар 1-кы миэстэни ылбыта. 2000с. кини улуустааҕы интэрнаттар куонкурустарыгар кыттан, «Бастыҥ технология» анал аат хаһаайына, «Формирование математических представлений через игровые » маастар-кылаас ыытан, республикаҕа кэтэхтэн куонкуруска кыттан, үлэтин уопута республикаҕа тарҕаммыта.

Уһуйаан күннэҕи үлэлиигэр, араас тэрээһиниигэр күүс-көмө буолар, ыраахы мэлдьи мэктиэлиир, айар талааннаах, уран тарбахтаах кыргыттарбыт -интэрнат комолоһооччүлэрэ, эппиэтинэстээх, актыыбынай позициялаах Дария Николаевна Захарова, түргэн, ыраас туттунуулаах Зинаида Дмитриевна Гермогенова, спортсмена Любовь Егоровна Илларионова, нарын-намчы Вера Егоровна Павлова, туохтан да иитин-тоҥлон турбат Анна Романовна Павлова, бүтүү үлэһит Наталья Николаевна Прокопьева, тарбаҕар талааннаах Александра Самсоновна Андреева, эдэр кэскиллэх үлэһит Евгения Иннокентьевна Макарова туруулаһан үлэлииллэр. Интэрнат комолоһооччүлэрэ мэлдьи курдуук ыытан, оҕо дьоҕурун сайыннарыыта бэйэлэрин сэмэй ньымаларын киллэрэллэр. Ол курдук А.С. Андреева сылгага ыытар «Имигэс тарбахчаанар» курдуугун үлэтэ нэһилиэк, улуус быыстапкаларыгар эбэлэктик көрдөрүллүбүтэ. Интэрнат Надежда Афанасьевна Тимофеева «Туосчаан», «Сайарҕа» студияны үлэлэтэн, кумааҕынан кырыйан, мода, айылҕа дьэрэкээн көстүүлэрин оторон, «Хотугу сулус» куонкуруска кыттан, 1-кы степеннэх лауреат, дипломант буолбуттара. «Маралайы оҥуордара» куонкуруска кыттан, «Бастыҥ салайааччы» анал аат хаһаайыкка буолбута. Улууска ыытылар быыстапкаларыгар Мария Ивановна Слепцова, Надежда Афанасьевна Тимофеевалыын «Дьиэ кэргэн» сылыгар оҕолор оонньуур оонньуурдарын, музыкальнай инструменнары муостан, мастан, туйахтан онорбут үлэлэрин уопута республикаҕа тарҕанан, сертификат ылбыттара.

Уһуйаанна ыытыллар араас дьаһалларга: быыстапкаларга, конференциялаарга, викториналарга, утренниктарга, төгүрүк остуолларга араас таһымнаах субуотуннуктарга, төрөппүттэр көхтөөхтүк кыттыллар. Александр Семенович Мария Павловна Кузьминнар, Альбина Викторовна Гаврил Павлович Пинигиннэр, Анна Романовна, Афанасий Алексеевич Павловтар, Любовь Егоровна, Дмитрий Васильевич Илларионовтар, Светлана, Иван Егорович Корякиннар, эҥэ, эбэ Акулина Захаровна, Василий Кириллиннэр уо.д.а. төрөппүттэрбит барыы ыытыллар дьаһалларгаа туора турбаттар. Интэрнат Анна Константиновна Максимова, төрөппүт Юлия Михайловна Захарова салайааччылардаах 2012 с. «Мичийэнэ» мода студията үлэлиир. Төрөппүттэр барыы тэҥнэ үлэлэйэн оҕолорбут ситиһиилэрэ улахан. Ол курдук «Хаар иэйиитэ» модлекиия улууска регионнаһай куонкуруска гран-при ылан, Россияҕа кыттар бырааабы ылбыттыт, Москваҕа, Сочиҕа ыытыллыы туппуттут. Эбии үөрэхтээхтэн тэрчиэнэн ыытыллар ырыа ансамбла - «Хоһуун» (сал. А.А. Кузьмина), фольклорга (сал. М.И. Слепцова) «Олонхо дойдутун оҕотобун», «Түөлбэ олонхо» диэн куонкурустарга кыттан, улууска, республикаҕа бастаан, олонхо ыһыаҕар кыттар бырааабы ылбыттыт, нэһилиэк, улуус тэрээһиннэрин көрдөтиспиппит.

Ханнык бааҕар тэриллэҕэ үлэлиигэр ураты боруоннаах, иннинэ күөнтэ сылдьар, тарбахха биттэнар, дьону көҕүлүүр сиэдэриттэр үлэлэйэллэр баар буоллаллар. Биир онтук кэнниэн өр сылларга үлэлэбит бааҕ уопуттаах педагог "СР үөрэҕириитэ кылаатын иҥин" бэлиэ хаһаайыкка Мария Ивановна Слепцова буолар. 1974 с. Дьокуускайдаабы педагогическай училищены бүтэриэҥиттэн, оскуолаҕа киириэн иннинэҕи саастаах оҕолору иитиигэ-үөрэтиигэ халбаҥнаабакка үлэлээн кэлбэт. Бу детсад ураты диэн- биир белеххе араас саастаах оҕолор сылдьыллара буолар. Маннык белеххе үлэлээбэтин кэккэ уустуктардаах, элбэх сатабылы, болҕомтону эрэйэр. Маны Мария Ивановна уһуннук үлэлээн, ымпыгын-чымпыгын сиэрэ билэн, сатабыллаахтык үлэлээн кэлбэт. Интэрнат курдук элбэх өрүттэх дириҥ биилэнэн, сатабылы эрэйэр уустук үлэҕэ билиитин-көрүүтүн, дуоһатын, дьоҕурун ууран, эппиэтинэстэхтик, бэриниилээхтик үлэлээтэ. Мария Ивановна улахан болҕомтотун оҕо тылын саҥаабын байытыыта, чуолкайдык саҥарыыта, ситимнэх саҥаны сайыннарыыта, төрөөбүт төрүт тылын бөҕүлүгэр олук ууруу оҕо кыра эрдэҕиттэн саҥаларын учуоттаан, тыл сайдыытыгар үлэни утумнаахтык ыытар.Ол курдук сылгага үгэс буолбут «Хомоҕой хоһоонноро» хоһоон куонкурсун оскуола саха тылыгар учууталлара Е.И.Тарбахов, Л.Н.Осипова үрдүк таһымнаахтык тэрийэн ыыталлар. Мария Ивановна оҕо толкуйдуур дьоҕурун сайыннарыыта утумнаахтык үлэлээн кэлбэ, ол курдук 1997 с. «Сахалыы кэмэйдэри туһанан оҕо толкуйдуур дьоҕурун сайыннарыы» теманан улуустааҕы педагогическай аҥаыыта кыттан бочуотунай грамотанан наҕараадаламмыта, 2008 с. «Оҕону мэйиин комотунэн, айар, кэскиир дьоҕурун сайыннарыы» темаҕа республикаҕа бириэммитэ. 2010 с. «Дорҕоонноохтук аҥаыыта дидактическай ооньуу нэлгуо, оҕо ойго тутар дьоҕурун сайыннарыы» үлэтэ 1-кы степеннэх дипломунан наҕараадаламмыта, республикаҕа бириэммитэ.

Мария Ивановна национальнай концепцияны олохох киллэрэргэ Саха норуотун олохторун, үгэстэрин, сиэрин-туомун, ырыатын-хоһоонун, олонхотун, үлэтин-хамнаһын, үгүс дьонун-сэргэтин, фольклорун үөрэтэр. 2013 сыллаахха ГерманПопов улууска, регионнаһай көрүүгэ бастакы миэстэ буолбута, 2014 уонна 2015 сылларга олонхону дьүһүйэн (хоровой аҥаыы) Владик Пестерев, Кирилл Петров, Спартак Попов, Айысхаан Захаров, Ерлан Камалов улууска, республикаҕа 1-кы миэстэни ылан детсадтарын аатын аатталыттара. Бу – барыта Мария Ивановна сыралаах үлэтин түмүгэ. Кини 15 сыл устата профком председателиэн таһаарыылаахтык үлэлээн, коллегаларын кыһалҕаларын быһаарыыга ис сүрэҕиттэн кыһаллан үлэлэппитэ.

Кыраананнары кэрэ эйгэтигэр иитиигэ педагогическай үлэ бэтэрээнэ, Россия суруйааччыларын Сойуһун чилиэнэ, поэт Василий Егорович Петров-Айыл таһаарыылаахтык үлэлээн аастыта. Кини музыкальнай үөрэх да суох буоллар, баянна үчүгэйдик оонньуура, үлэтигэр ураты боруоннаах, ис сүрэҕиттэн кыһаллан үлэлиирэ. Кыра оҕолору кытары эйгэстик атыстыт буолан, оҕо психологиятын үчүгэйдик билбитэ.Кини оҕолорго аҥаан, бастаан хоһоон, онтон ол хоһоонноругар мелодия айан барбыта. Хоһоонноруун тыллара оҕоҕо наҥаа тиийиилэрэ. Уһуйаанна буолар утренниктары ыытыыта нууччалыыттан остуоруйалары, кэпсээннэри, хоһоонноору-ырыалары, сценкалары эйгэстик тылбаастаабыта. Кини бэйэтин утумнаахтыларыгар кэлэн тутта аатыыбыт: Любовь Юрьевна Макаровалыы - Сылгаҥаабы Оҕо образцовай ансамблын салайааччытын, Дария Ивановна Дмитриевнаны (Еремеева)- Новосибирскайдаабы хореографическай училище выпускницатын, балеринатын, Прокопий Иванович Тарабукиннаы- Дириҥтэҕи оҕо музыкальнай оскуолатын баанньын о.да. Үрдүкү Канадскай музыкальнай оскуола выпускника –Коля Саргыдаев, Костя Пинигин - Дьокуускай куорат теаатырын ырыаһыттара.

Фельдшердэр Екатерина Ивановна Васильева, Валентина Афанасьевна Борисова, Анна Павловна Кузьмина, Наталья Петровна Матвеева уһуйаан санитарнай туруттун мэлдьи үрдүк таһымна туран, барыы санитарнай ирдэбилэрэ туһунан, оҕо эт-хаан өттүнэн сайдыытыгар элбэх өрүттэх үлэни ыыпыттара. Олохтоох бальыыканы кытта ыкса сибээни туһуһан, педиатр О.П. Иванова салайааччылаах хамыыныйа сылга иккитэ медосмотр тэрийэн, чаастатык ыалдьар оҕолорго анал процедура аналлан, профилактикальыр үлэлэр быыаннаахтык ыытыллаллар.

Оҕолору күннэтэ интэмтиэтээх, сибиэһэй, миинньигэс аһынан хаанчыйарга ахсаабат кыһаныыллар уонна, повар Елена Васильевна Пестерева күннэтэ түбүгүрэр.

Уһуйаан үбүн-аһын тыырыыта болҕомтолоох, дьаныардаах, эппиэтинэстээх үлэни иилээн-саҕалаан Дириҥтэҕи агро-оскуола кылаабынай бухгалтера Марфа Валериевна Андросова бухгалтердар Евдокия Григорьевна Кожурова, Юлия Михайловна Хоютанова ыйдааҕы, кварталлааҕы отчуоттары, үөһэ налоговай, соцстрах, статистика хонтуруоллаан таһаарыылаахтык үлэлии олороллор.

Уһуйаан дьиэтин ис-тас көстүүтүн туоларыыта үгүс өрүттэх үлэни ыыппыбыт. Ол курдук дьиэни сылытыыта саҥа теплай муосталаан, иһин бүтүннүү обшивкалаан, саҥа кырыыбалаан, таһыттан обшивкалаан сылытыы үлэтин Г.Г.Пинигин, Д.В.Илларионов, үлэһиттэр Е.Н.Андреев, Н.А.Захаров, В.К.Пестерев көмөлөрүнэн, олборуттан саҕалаан барыытын саҥарыыбыт. Онон оҕо эт-хаан, ой-санаа өттүнэн сайдыытыгар олук ууруллубут. Ити курдук Хоптоҕотоҕоҥу "Кэнчээри» уһуйаан сайдарыгар үлэлэспит үлэһиттэр утумнарын саҕаан, билиини көлүөнэ үлэһиттэр оҕо бары хаҥатан, билиини үөрэх ирдэбилэгэр билиини-көрүүнү хаҥыылыыр, кэскиллэҥи түстэхтэр.

Л.С.ФИЛИППОВА,
«Кэнчээри» уһуйаан сэбиэдиссэйэ,
СР үөрэҕириитин туйгуна.

Биһиэхэ суруйаллар

МАНДАР УУС -- НОРУОТУН ТҮМЭЭЧЧИ

Б.Ф. Неустроев – Мандар Уус 70 сааһын бэлиэтиир дьаһаллар Дьокуускай куораҥа олус тэрээһиниэхтик ыытылыннылар. Өксөкүлүөх Өлоксой аатынан норуоттар доҕоруоһуулларын дьиэтигэр үбүлүөйүтэй дьаһал уонна Ем. Ярославскай аатынан музейга "Саха биилэҕэ" быыстапка аһылынна. Дьон-сэргэ тоҕуоруйа мустан, маастар уонна утумнааччыларын үлэлэрин быыстапкаттан сэнээрэ көрдүлэр. Бу дьаһаллارга сылдьан баран, иккі түгэни бэлиэтии көрдүм.

Бастакытта. Биэс сыл анараа өттүгэр, Борис Федорович 65 сааһыгар ыҥырылларын, Чурапчы улууһун Одьулуун нэһилиэгин норуот маастарлара Тааттаҥа барбыппыт. Ыһык Күөл куттуурапын киниигэр элбэх маастар кыттыылаах быыстапка турбута. Театр фойетыгар быыһа суох быыстапка ыйаммыт. Кытталааччы да, кэрээччү да олус элбэх. Эбиит кэнэ, кэпсиир-ипсиир, быыстапка эрдэтин көрийэ көрө сылдьан, саалаттан саҥа иннэлэрин ийин өнөйөн көрбүтүм, кириэһилэлэргэ тобус-толору оҕолор тэбиэлэрэ лэкэрийбэр, олус сэнээрэн истэ олороллор. Уу-чуумпу, араай, Мандар Уус саҥата эрэ иҥиллэр. Кини сахалыы сонун нэлэмкэйдэрэн, сцена иннин диэки кирэн, олоппоско олорон кэпсиир. Мин саала ортотун диэки кирэн олоробун. Илэбинэн учуутал буоламмын, оҕолору көтэн көрөбүн. Оҕолор олус сэргээн, болҕойон истэ олороллор, кирии-тахсыы суох (кистэл буолбатах, 4 сорох дьаһалларга саҥа-иҥэ, кирии-тахсыы бөҕө буолааччылар).

Бэйэм да билбэппинэн, Мандар көпсэниигэр тартаран, тыыммакка да истэбин. Оннук ураты ауралаах, истиг көпсэтии. Аҕа күүстээх үлэ кэннигэр, киһэ көмүлүк оҥоҕун иннигэр олорон, оҕолорун кытта көпсэтэ олорор түгэнин саҥатта. Бэсиэдэтин ис-хоһоона өбүгэбит олус мыҥдьырыы, олоҕу көрүүлэрэ уратыттан, айылҕаларын кытта сибээстэрин туһунан. Оҕолор кыра эрдэхтэриттэн дорообуйаларын харыстыылларыгар сүбэлиир, от иннитэн төрүт аҥы аҥыр, ичигэстик таптар тоҕоостоохун этэр. Бэрт үйүн көпсэтии буолла, бириэмэ барбытын билбэккэ да хааллыбыт. Атын дьаһал ыытыллар кэмэ келэн, көпсэтиибит түмүктэннэ. Оҕолор ааҕыллыттан хайҕаммыттыы сирэйдэрэ сырдаан, дуоҕалара чэпчэн саалаттан оргуйдук таҕыстылар.

Иккис түгэн. Өксөкүлүөх киниигэр турбут быыстапканы көрөбүн. Ордук дьон-сэргэ Моҕол ураһаны тиэ сылдьар маастардар үлэлэрин уонна көпсэтиилэрин истэллэр. Мин кыбыллан кирэн, туос ураһаны тиэн саҕалаабыт маастар көпсиирин истэбин. Олус сирэйэ-харааҥа сырдаан, ис-иҥиттэн иэйэн көпсиириттэн, мин хараҕар Дьокуускай куорат кылбэйбэр киниигэр Сахары опорор Моҕол ураһа саҥа тахсар күннүү сандааран, саха буолан сандаарэр саҕахтыгын сарҕыгыы, ураатхай буолан уулуур уруйбутун уруйдуу ыраахтан сандааран турара хараҕар көҥүннэ. Чаҥы оннук буоларыгар эрэли сахта. Маастардар ыгыммыттарын олохох киллэрэр саҥаалара биэтик кирбитэ көпсэтиэриттэн биллэр. Мандар Уус дьонун-сэргэтин түмпүтэ, саҥаларын сахтыта, айар-онгорор баҕаларын көҕүлэбитэ костор.

Бу дьаһал нөҥүө күнүгэр, Ем. Ярославскай аатынан Саха музейыгар турбут быыстапкаҕа, биилэҕи-үйүктааҕы туттар эр дьон эрэ холо катэрэ буолуо дии саныабытым, көрэ анаардар да олус сэнээрэллэрэбит. Маннык да кини эбэт. Аҕам да, эдэр да тимир уустара бааллар. Музей фондыттан турбут коллекцияны сэнээрэ көрдүбүт. Аныгы тимир уустара балары үтүкэн онорбуттара туох ураты-лаҕын, бу дьарыкка сыҥьаана суох кини баллэтии көрүө суоҕун курдук. Маннык археологическай хаһыылартан көстүбүт батастар эмиэ бааллар. Болгуоттан саҕалаан, эллэммит тимир баарын көрөн, уус үлэтэ ураты сыраны-сыгыны эрэйэрин сэрэйбит эрэ. Уустар туттар быһахтарын арааһа элбэҕэ сөхтөрөр. Бэрт ордоҕутэ, Нерюнгри куораҥа норуот үлэлэрин көрдэрэ, быыстапка туруора бара сылдьыыбыппытын саҥаатым. Оннооҕор саха ууһа бирэ быһаҕынан маннык онгоһуктары онгорор диэн чороону көрдэрбүппүн сохпуттэрэ, арааастаан эрдэтэ сылдьан көрбүттэрэ да, өйдөрө хоппотоҕо. Оннооҕор быыстапкаҕа турбут быһахтар баалларга буоллар, хайдах онго хаһыллан онгоһулларын көрдэрэн, өссө сэнээрдиэхпит хаалбыт.

Быыстапка былаһын тухары, Борис Федоровичы тула кэпсэтэн, бытыс буоллбат. Оттуу кэрэммүн, Мандар Уубу бисэ сыл анараа өттүгэр амарах аҕа уобараһынан көрбүт буоллахпына, аны Сэркэн сэҥиэнэ кырдьаҕаска тэҥнии көрдүм. От аата 70 сааһын томторчу туоллан, оҕолуун аттын көрдиис кэмигэр уктэннэҕэ...

Түмүкпэ, Мандар Уус курдук иннинэ сирдиир кинигэлэх буоламмыт, иуччча биллиилэх учуонайа Лев Гумилев этиитинэн, сахалар түҥ былыргы өбүгэлэрбит үлэлэрин иэдэйиэн, бу будулҕаннаах, түргэн тэпиниэх олохох уоҥуйбакка, кинэ көҕүстэн эн-саха сиэрэйэн ыгыктаатык иннибит диэки хардыыларахпыт; саха норуотун аатын аатта-та туруохпут.

Борис Федорович - Мандар Ууска норуоккар суоллаах сулус буолан, сүүс саастар диэри сүҥүөхсэр сылдьан, айа-тута олор диэн баҕа санаабытын этэбит.

Лидия САВВИНА,
Сэҥэн Боло аатынан музей сэбиэдиссэйэ.

Чөл олох

НЭҺИЛИЭК САЙДЫЫТА -- ХАС БИИРДИИБИТ ДЬЫЛҔАТА

Бу дьыл, сэтинньи 25 күнүттэн, ахсынньы 6 күнүгэр диэри биһиги ыытар үлэбит: "Кини бэйэтин ис туругун чөлөнүүтэ, чобилиргиитэ" дьарыктар чэрчитэриэн, Болтоно нэһилиэгэр, Кыҥдал учаастагын хабан, 12 күн устата үлэлэн кэлибит. Дьон барахсан бу дьарыктарга сылдьан, элбэх лекциялары истэн, тренингэри, эти-хаары уҥуннэрэр хамсаныылары онгорон, чэпсэн-чэбдик буолар туһугар бэйэлэригэр хайдах кемелөөбөр ньымаларга үөрэнэн, дорҕоонунан, тыыныылаах, ибийиилэн эмтэнэн, сахабыт итэҕэлин, өбүгэбит үгэнин, сиэрин-туомун билэн, айылҕа тэлимигэр дьүөрэлэһэн, куттарын уҥуннаран, ыраастаран, арчыланан, алпыстаран, түмүк тэрээһиннэ аҥын нэһилиэктэрэн кэлбит; "Туску" – Хоптобо, "Сардана" – Хайахсыт; "Кустук" – Чурапчы түмсүүлэр дьикти сэҥээннэрин, сүбэлиир-амалыыр истиг ньыларын истэн, хараҕар аһыллан, чэпчэн, сырдаан, астынан хааллылар.

Кини барыта бу олорор олоҕор дьон көкэтинэн дьоллоохтук, ситиһиилээхтик этэҥнэ олоруон баҕарар. Билиҥни иннэ-кэннэ биллибэт; туһүүлэхтахсыылаах, олус элбэх очурдаах-чоҥурдаах олохох муммут-тэммит, олох араас оксуулларыттан муунтуйан, хаатыйаланан, кыһалҕаҕа мууннуйан, кыһарыйтарбыт; ыарыы хабалаттыгар хам ыларбыт үтүс. Манган сылтаан куһаҕан дьаллыыка ылларыы, ускул-тэскил сылдьыы, ыал ойдеспет буолуута, устунан ыһыллан барыыта сир-сир аайы баар сүөл. Дьэ, бу маны туоратан эрэ кэпии сылдьан мөҕөнэн, кэтэйэн, дьүүлүгэн, хара күүһүнэн арыгыттан эмтэтэн, эбэтэр биирдэ эмэ ас-таҥас буллан биэрэн, хаана эмэ баһын баттаран, эрэй, үтө бөҕөнү көрселлэр. От ньыан баран, бу дьон олоҕу көрүүлэрэ, бэйэлэрин тулалыыр эйгэлэриэр, тус бэйэлэриэр сыҥьаннара уларыйа илиниэ, наар кыаллыбаты, табыллыбаты ааҕан, бэйэлэрин сэҥэнэн, түгэх түҥэн, бэйэлэрин эрэ аҕаан, бэйэлэрин хаһыларыгар хаалла сырыттахтарына, уларыйыы тахсара ыарахан. Маннык түгэннэргэ, бу дьону кытта олохтоохтук көпсэтэн-ипсэтэн, мууннуйбут саҥаларын дьайҕардан, ыраастаан-арчыланан, хараҕарбыт эйгэлэрин сырдаган, суоҕэйдэххараҕарбыт эйгэлэрин сырдаган, суоҕэйдэхсуматэх, иччилэх-илбистэх алпыс ньыларынан үтүө санаана түстэн, иннилэриэр кылайар сырдыгы санаардан, бэйэлэрин кыахтарыгар, күүстэриэр, кэскиллэх иннилэриэр эрэл кыымын саҕан, бэйэлэрин дьылҕалара, дьоллоро чаҥы да бэйэлэрин иннилэриэр баарын ойдэрүгэр-сүрүктэриэр тиийэр гына ойдэтэр, итэҕэтэр ордук туһалаах биллэр.

Биһиги араас улуустарыттан, нэһилиэктэриттэн мыҥдьырыы, олоҕу көрүүлэрэ уратыттан, айылҕаларын кытта сибээстэрин туһунан. Оҕолор кыра эрдэхтэриттэн дорообуйаларын харыстыылларыгар сүбэлиир, от иннитэн төрүт аҥы аҥыр, ичигэстик таптар тоҕоостоохун этэр. Бэрт үйүн көпсэтии буолла, бириэмэ барбытын билбэккэ да хааллыбыт. Атын дьаһал ыытыллар кэмэ келэн, көпсэтиибит түмүктэннэ. Оҕолор аҕыларыттан хайҕаммыттыы сирэйдэрэ сырдаан, дуоҕалара чэпчэн саалаттан оргуйдук таҕыстылар.

Иккис түгэн. Өксөкүлүөх киниигэр турбут быыстапканы көрөбүн. Ордук дьон-сэргэ Моҕол ураһаны тиэн сылдьар маастардар үлэлэрин уонна көпсэтиэриэрин истэллэр. Мин кыбыллан кирэн, туос ураһаны тиэн саҕалаабыт маастар көпсиирин истэбин. Олус сирэйэ-хараҕа сырдаан, ис-иҥиттэн иэйэн көпсиириттэн, мин хараҕар Дьокуускай куорат кылбэйбэр киниигэр Сахары опорор Моҕол ураһа саҥа тахсар күннүү сандааран, саха буолан сандаарэр саҕахтыгын сарҕыгыы, ураатхай буолан уулуур уруйбутун уруйдуу ыраахтан сандааран турара хараҕар көҥүннэ. Чаҥы оннук буоларыгар эрэли сахта. Маастардар ыгыммыттарын олохох киллэрэр саҥаалара биэтик кирбитэ көпсэтиэриттэн биллэр. Мандар Уус дьонун-сэргэтин түмпүтэ, саҥаларын сахтыта, айар-онгорор баҕаларын көҕүлэбитэ костор.

Бу дьаһал нөҥүө күнүгэр, Ем. Ярославскай аатынан Саха музейыгар турбут быыстапкаҕа, биилэҕи-үйүктааҕы туттар эр дьон эрэ холо катэрэ буолуо дии саныабытым, көрэ анаардар да олус сэнээрэллэрэбит. Маннык да кини эбэт. Аҕам да, эдэр да тимир уустара бааллар. Музей фондыттан турбут коллекцияны сэнээрэ көрдүбүт. Аныгы тимир уустара балары үтүкэн онорбуттара туох ураты-лаҕын, бу дьарыкка сыҥьаана суох кини баллэтии көрүө суоҕун курдук. Маннык археологическай хаһыылартан көстүбүт батастар эмиэ бааллар. Болгуоттан саҕалаан, эллэммит тимир баарын көрөн, уус үлэтэ ураты сыраны-сыгыны эрэйэрин сэрэйбит эрэ. Уустар туттар быһахтарын арааһа элбэҕэ сөхтөрөр. Бэрт ордоҕутэ, Нерюнгри куораҥа норуот үлэлэрин көрдэрэ, быыстапка туруора бара сылдьыыбыппытын саҥаатым. Оннооҕор саха ууһа бирэ быһаҕынан маннык онгоһуктары онгорор диэн чороону көрдэрбүппүн сохпуттэрэ, арааастаан эрдэтэ сылдьан көрбүттэрэ да, өйдөрө хоппотоҕо. Оннооҕор бу быыстапкаҕа турбут быһахтар баалларга буоллар, хайдах онго хаһыллан онгоһуллларын көрдэрэн, өссө сэнээрдиэхпит хаалбыт.

Быыстапка былаһын тухары, Борис Федоровичы тула кэпсэтэн, бытыс буоллбат. Оттуу кэрэммүн, Мандар Уубу бисэ сыл анараа өттүгэр амарах аҕа уобараһынан көрбүт буоллахпына, аны Сэркэн сэҥиэнэ кырдьаҕаска тэҥнии көрдүм. От аата 70 сааһын томторчу туоллан, оҕолуун аттын көрдиис кэмигэр уктэннэҕэ...

Түмүкпэ, Мандар Уус курдук иннинэ сирдиир кинигэлэх буоламмыт, иуччча биллиилэх учуонайа Лев Гумилев этиитинэн, сахалар түҥ былыргы өбүгэлэрбит үлэлэрин иэдэйиэн, бу будулҕаннаах, түргэн тэпиниэх олохох уоҥуйбакка, кинэ көҕүстэн эн-саха сиэрэйэн ыгыктаатык иннибит диэки хардыыларахпыт; саха норуотун аатын аатта-та туруохпут.

Борис Федорович - Мандар Ууска норуоккар суоллаах сулус буолан, сүүс саастар диэри сүҥүөхсэр сылдьан, айа-тута олор диэн баҕа санаабытын этэбит.

Лидия САВВИНА,
Сэҥэн Боло аатынан музей сэбиэдиссэйэ.

Үөрэх - иитии

РЕСПУБЛИКАТААҐЫ "ӨБҮГЭ ООННЬУУЛАРА" ФЕСТИВАЛЬҐА

Ахсынньы ыйы 5-6 күннэриэр Хаҥалас улуһун Уяхан Аан орто оскуолатыгар 8-е республикатааҕы агрооскуолалар икки арыылларыгар ыытыллар «Өбүгэ оонньуулара» фестивальга профессор Г.П.Баппарин аатынан Сылаг орто оскуолатын хамаандата кытта кэлибит.

Уяхан Аан оскуолатын коллектива ыраахтан кэлбит ыалдьыттары ыаллаҥнан түһэриэн, хас биирдии массыынаҕа гаражтан буолан, сүрдэх тэрээһиннэхтик көрүстүлэр. Бу дьаһалта республика агрооскуолаларыттан уопсайа 15 хамаанда кытыннА. Хамаанданы биилэннэриэн, оҥоҥоону толоруу, ойбонтон уулаайын, кэтэх ыраатыы туруоруу, кириэстэбин, хабылык, хаамыска оонньуулларга күөн көрүстүбүт. Оҕону эт-хаан, ой-санаа өттүгэр сайыннарыы, сахалыы тыыннаах иитии буолар. Биһиги хамаандабыт 12-е миэстэҕэ тиксэн, бэйэбитин көрдэрэн, аҥын оскуола оҕолорун кытта билсэн, аҥын сири-дойдуну көрөн, сэргэхсийэн кэллибит. «Кыайтарыы кыһыытын билбэккэ, кыайыы ерогойун би-бэккин» диэн этэллэриинэ, оҕолор: "Үчүгэйдик дьарыктаныахха, биһиги да кыайыахпытын сөп эбит. Бу фестивалга кытаммыт элбэхэ үөрэнибит, уоҥуут иэриннибит: Кэтэр сырыыга күүсү дьарыктаан, кыайыы туһугар дьулуһуохтуг;" -диэн эрэл саҥалаах кэллилэр. Агрооскуола хайыҥаттыгар үөрэнэр оҕолор тыа сирин үлэтин-хамнаһын эгэриэн-хаанарыынан биэн, өбүгэ төрүт дьарыктарыгар уҥуйуллан, уҥаарыллан-хаҥарыллан, иннинэ сүүрүн биэтик бэлэмнэлэрэ.

Эмиэл маннык фестиваль ураты көрө айылҕалаах, бодоҥ, эмис соботуннан аҥырбыт Кэбэйи сиригэр ыытыллара бэлиэннэнэр.

Н.П. СИВЦЕВА,
профессор Г.П.Баппарин аатынан Сылаг орто оскуолатын директорэ үөрэх, үлэ чаҥыгар солбуйаччы.

Үөрүүлээх сонун

ҮЛЭТЭ ҮРДҮКТҮК СЫАНАЛАННА

Бу күннэргэ Москва куоракка сылын ахсын ыытыллар Бүтүн Россиятааҕы хаан Сулуустатын 8-с форума буолла. Бу улахан дьаһалта биһиги бинир дойдулаахпытыгар, СССР доруобуйаҕа харыстабылын туйгунуттар, РФ Бочуоттаах донорыгар, РФ уонна СР үтүөлүк бырааһыгар, "Россия бастын дьонноро" биризмийэ хаһаайыныгар, улуустаабы киин балыыһа отоларинголог бырааһыгар Александр Александрович Поповка "Донордар хамсаһыннарыгар өйөбүлүн иһин " бэлиэ туттарылынна. Маннык улахан наҕараада саха сириттэн икки киһиэхэ тиистэ. Кырдьыга да, А.А. Попов биһиги улууспутуттар хаан кутар отделениены тэрийэн, тус бэйэтинэн донордаан, онно дьону көҕүтүн, төһөлөөх эбэх киһи үрүн тыынын өрөҥуйбүтүн аҕаан сиппэккин. Улууспут бинир тарбахха биттанар бастын бырааһа ор сыллаах үлэтэ үрдүктүк сыаналанын, дьоҥун наҕараадыҥа тиксибитинэн, истинник эҕэрдэлиибит!

"СО" корр.

САХАМЕДСТРАХ

Уважаемые жители, Чурапчинского улуса!

АО ГСМК «Сахамедстрах» напоминает Вам, у кого на руках имеется медицинский полис «старого образца», можете произвести замену на полис нового Единого образца!

Обращаться по адресу: с. Чурапча, ул.Ленина 30, контактный телефон 42-067, режим работы с 09.00-17.00, обеденный перерыв 13.00-14.00

Сурутуу -- 2016

"ТУЙМААДА" ХАҺЫАТТЫЫН БИИРГЭ БУОЛУН

"ТУЙМААДА" общественнай-политическай хаһыакка 2016 сыл бастакы анаарыгар сурутуу түмүктэнэрэ чугаһыта.

Бар дьон тутулуга суох хаһыаттыгар эйигин тыа сирин кыһарҕаннаах олоҕун, политика, экономика, быыбардар туустарынан кырдьыктаах суруйуулары аҕыйахтыт. Кэтэр сылга буолар Госдума быыбарын хайдах баарынан күүскэ сырдатыахпыт. Хаһыакка ону сэргэ "Олох костүүлэрэ", "Дьыҥа хаан", "Эйгэ", "Баай байанай", "Иччи", "Таптал таабырына", "Араас" о.д.а. бэрт сэргэх балаһалар салгыы бэчээтэнихтэрэ. Суруйуулар ардыгар аралдьытыахтара, сороҕор соҥутуохтара.

Сурутуу сыаната 6 ыйга маннык: киин улуустарга – 1144 солк. 32 харчы, Бүтүү белех улуустарыгар – 1363 солк. 50 харчы, хотугу улуустарга – 1472 солк солк. 34 харчы.

БОЛҔОЙУН! Сурутуута хас биирдиитэ 50-нуу тыһ. солкуобайдаах уу харчынан **УС СҮРҮН** бириис олохтоннуо! Атын да сыаналаах бириистэр эмиэ ооннооннуохтара: улахан ЖК-телевизор, холодильник, аныгы суотабай телефон о.д.а. Алта ыйга толору суруттарбыттар эрэ бириистэх сурутуута кыгталлар.

Кэхтиэктүк сурутун, бириистэ сүүйүн!

"Туймааданы" сурутуон – олохо эрэлтэх буолуон.

"ТУЙМААДА" редакцията

Кэриэстэбил

ӨЙДҮҮБҮТ, САНЫЫБЫТ, СУОХТУУБУТ

Сэтинньи 7 күнэ биһиги дьиэ кэргэнтэ хара ыар күннэн буолла. Тапталлаах кэргэним, бырааппыт, убайбыт күрүлүүр күнүс Дьокуускай куоракка массыынанан үлтү көтүллэн сир үрдүттэн суорума суолланан суох буолла.

Биһиги Димабыт, тапталлаах киһибит Дмитрий Дмитриевич 1964 с. бос ыйын 15 күнүгэр Чурапчы улууһун Мырыла нэһилиэгэр эбэх оҕолоох иллэх дьиэ кэргэнтэ - Марфа Егоровна уонна Дмитрий Степанович Поповтарга сэттис оҕонон күн сирин көрбүтэ.

Ойор-тэбэр оҕо сааһа Тэйэр хайа аннытар, Амма өрүс кытылыгар аастыта. Доҕотторуттан чугас алаастарынан, үрэх терлүнэн оонньоон-көрүлэн, ыт-ыраас уулаах Амма өрүскэ сөтүөлэн улаатыта. 1971 сыллаахха Мырыла аҕыс кылаастаах оскуолатыгар маҥнайгы кылаакка үөрэҕэ киирбитэ. Үөрэҕэр үчүгэй, ыһамнаах үөрэнээччи этэ. Ордук математиканы, физиканы, геометрияны сөбүлүүрэ. Оскуолатын чиэһин оройуон олимпиадаларыгар эбэхтик, ситиһиилэхтик көмүскээбитэ. Эт-хаан өттүнэн сайдыылааҕа, оскуола бастын спортсмена этэ. Оройуоннааҕы күһүнгү кроосса, сааскы спартакиадаҕа бириистэх миэстэлэргэ тиксэн, кылайыны ситиһэн үөрэнкөтөн кэлэрэ. Ону тэҥэ баскетболлуурун, хайыһардыырын сөбүлүүрэ. Аҕата үлэҕэ кыра эрдэҕиттэн сыһыарбыта. Үһүс кылаастан илии хотуурунан от охсоҥго үөрэммитэ, аҕатын кытта Маталах хочотутар моой оттуура.

Мырыла аҕыс кылаастаах оскуолатын 1979 сыллаахха бүтэрэн, салгыы Хатылыга 9-с кылааска үөрэнэ барбыта. Икки сыл интэриэннээкэ олорон, эбэх оҕону кытта билсибитэ, доҕоростута. 1981 с. орто оскуоланы бүтэрэн, «Оскуола-производство-үрдүк үөрэх» девиһинэн, дойдутугар Мырылаҕа «Сарданга» фермаҕа үлэлэспитэ.

1983 с. саас Аҕа дойдутугар ыытык иэһин толоро, Советскай Армия кэккэтигэр ыытыллыбыта. Икки сыл Чита уобалаһыгар сулууспалаабыта. «Отличник боевой и политической подготовки» аатын ылбыта. Төрөппүттэригэр сулууспальыыр чаһын хамандыырыттан махтал сурук кэлбитэ. Армияттан кэлээт, "Мындаҕайы" сопхуос Соловьев отделениетыгар үлэһитинэн киирбитэ. Кыайыгас-хотугас уолу фермаҕа эбии аһылык бэлэмнээччинэн анаабыттара.

Нэһилиэктэр икки ардыларыгар ыытыллар спортивнай күрэхтэһиилэргэ мэлдьи кыттара уонна бириистэх миэстэлэргэ тиксэн, отделениетыгар наадалаах очкону аҕалара. Нэһилиэк эдэр ыччатын олоҕор көхтөөхтүк кыттара. Уус-уран көрүүлэргэ, юнсюртэргэ, үнкүүлүүрэ, эбэхтик гастроҥа сылдьыра.

Билиитэ-көрүүтэ, үөрэхэ тардыһыылаах этэ. Дьокуускай куоракка сибэх техникумун үөрэнэн бүтэрбитэ. Үөрэнэ сылдьан, 1988 с. олоҕун аргыһынньын - Саргылаанаальын олохторун холбоон ыал буолабыттара. Эдэр ыал куоракка олохсуйабыттара. Үөрэҕин бүтэрэн баран, үйэшник «Сахателекомнга» маастарынан, линейнэй учаастак начальнигынан үлэлэбитэ. Онтон кэлин олоҕун тиһэх күннэригэр диэри «Домстрой» тэриллэҕэ үлэлэбитэ.

Дмитрий Дмитриевич торообут дойдутун олус таптыыра, хаһан да сибэһин быспатаҕа. Сайын аайы көрүнүннэн кэлэн оттоон, дуоҕуйа сыныннаан, Амма өрүскэ сөтүөлэн, сир астаан бараллара. Киин бөлүх абылаҥар ыллардыт киһи этэ. Байанайдаах бөлчүх, сылбырҕа сааһыт этэ. Саас аайы тапталлаах Арыы күөлүгэр кустаанандылаан барара. Бөрүгэн ытаччы буолан, мэлдьи илии тутуурдаах, өттүк хараллаах сылдьара.

Күҥүн төһө да суола суох кэмнэргэ иитибэккэ, убайын, табаарыстарын кытта куобахтыы кэтэрэ. Алын сиргэ барбакка, дойдутугар кэлэн бөлүүн барара. Кини Мырылатыгар бэриниилээҕин, дойдутун таптыырын туоһуулуура.

Дмитрий Дмитриевич киһи быһыытынан амарах саналаах, аһынытас сүрэктээх, аһаҕас, эпэскэй киһи этэ. Ханна да буоллун, наар дьоннто кемелеһе, субэ-ама буола сылдьара. Дьон кордоһуүтүгэр ханнык да ыараханы аахсыбакка, түүннэри-күнүстэри сылдьара. Доҕотторутар бэриниитэх табаарыс, «киһи киһитэ» диэн-кини этэ.

Эйэлээх дьиэ-кэргэнигэ иитиллэн, биирэ тереебүттэригэр, кинилэр оҕолорутар истиҥ, олус чугас сыһыаннааҕа. Биирэ тереебүттэрин оҕолорун бэйэтин оҕолорун курдук таптыыра, көрөрө-истэрэ. Дьиэтигэр олордон үөрэттэрэрэ, олохторун суолларын булаллараҕар кемелеһэрэ, субэлиирэ-амалыыра. «Убаай Дима» диэн тапталлаах аатааҕа, кини кэлэрин оҕолор куруутун кэтэһэллэрэ. Дьиэтигэр тиийдэхтэриэ, «оҕолорум кэллилэр» диэн үөрэ-көтө көрсөрө. Аймахтара тумус туттар киһилэрэ, эбэх быраат аҕа баһылыга этэ.

Олоҕун аргыһын Саргылана Степановнаны олус күүскэ таптыыра, «мин Саргыым» диэн аатыыра, эйэлээх, бэйэ-бэйэлэрин өйдэһэр, нус-баанчы олохтоох ыал этилэр. Куруутун биирэ сылдьаллара, сайын кэлэн сыныннаан, оттоон, сир астаан бараллара. Саҥа Дьыл өрөбүлэриигэр хайаан да дьаһыгынан мандарин, яблоко көҥнитээк, хас оҕо аайы бэлэхтээх кэлэн ыалдьыттыыллара.

Муус доруобай, чөл олохтоох күнүү киһибит былаҕайга быыдьанна. Биһиги хомолтобут, күнүү киһибитин сүтэрбит аһыыбыт туугын да кэмнэммэт, күн аайы харахпыт уутун соттобут. Хаһан да аны киниин көрбөппүт, кини санаатын истибэппит дии санаатахпытына, харахпыт уута тахсыбытынан барар. Массыына үлтү көтүтүгэр, биир да бүтүн ортана ордубатах. Бырааһтар быыһыы сатаан баран кыайбакка, эпэрэ-эссийэ остуолутар «раны, несовместимые с жизнью…» диэн түмүктээх бараахтаата… Аны кини күлүүтүн истибэппит; кини көрүдьүөстэриэрин, дьээбэлэриэрин көрбөппүт… Хайдах маннык буолуохтааҕый… Тоҕо?.. Туох иһин?..

Күнүү киһибит, биһиги Димабыт, Дмитрий Дмитриевич быдан дьылларга бырастыы… Эн куруутун биһиги сүрэхпитигэр, санаабытыгар баарыҥ… Биһиги эйигин хаһан да умнуохпут суоҕа… Өйдүүбүт, саныыбыт, аахтыбыт; суохтуубут…

Кэргэнэ, биирэ торообуттэрэ, аймахтара, доҕотторо.

Тапталлаах ийэтэ, үлэ, тыыл бэтэрээнэ, Бүлүү улууһун Боробон нэһилиэгин олохтооҕо
АЛЕКСЕЕВА Екатерина Семеновна
олохтон туораабытынан, поликлиника медсестэрэлигэр Анна Николаевна Хоютановаҕа дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Улуустаабы киин балыыһа салалтата, профкома, поликлиника коллектива.

Тайтыыр эдьиийдэрэ, түөлбэбит терут олохтооҕо
ФЕДОТОВА Матрена Дмитриевна
ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан, чугас дьонугар, биирэ торообуттэригэр дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Дириҥтэн Д.Е. Васильев аатынан уулусса олохтоохторо.

Тапталлаах убайа, Бүлүүттэн төрүттэх Дьокуускай куорат олохтооҕо
ТОМСКАЙ Виктор Михайлович
олохтон туораабытынан, күнүү дьүөсбитигэр Зинаида Михайловна Неустроеваҕа дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Н.Т. Гуляева,Р.И. Попова, А.Г. Парфенова, С.П. Матвеева, А.Е. Аргунова, Семеновтар.

Педагогическай үлэ бэтэрээнэ, Халаар нэһилиэгин олохтооҕо
ИВАНОВА Ефросинья Прокопьевна
олохтон туораабытынан, дьүөгэбитигэр, доҕорбутугар Чурапчытаабы полиция отделын участковай уполномоченнайдар отделениелэрин начальнигар Вероника Семеновна Ивановаҕа кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Эдэр сылайаачыллар түмүүлэригэр алтыспыт доҕотторо.

Кутурҕаннарын тиэрэллэр:

- Тапталлаах ийэтэ, Уус-Алдантан төрүттэх, Халаар нэһилиэгин бочуоттаах гражданина, методист-учуутал, "Учууталлар учууталлара", СР үөрэҕириитин туйгуна Иванова Ефросинья Прокопьевна олохтон туораабытынан, биирэ үөлүнүр коллегаларыгар, Чурапчытаабы ИДьО участковайдар отделениелэрин начальнигар Вероника Семеновна Ивановаҕа Чурапчытаабы ИДьО коллектива.
- Учууталлара Иванова Ефросинья Прокопьевна олохтон туораабытынан, чугас дьонугар Халаар орто оскуолатын 9-с выпуһа.
- Иванова Ефросинья Прокопьевна олохтон туораабытынан, кыайыгтэриэр Фросяҕа, кини тереебүттэриэр Елена Семеновна, Федор Егорович Харитоновтарга Чурапчытаан Валентина, Егор Архиповтар.

Кылаабынай редактор – А.А. ЗАХАРОВ.
Эдиэстэлэр сокуоҥун, сурук отдела – А.И. ЗАХАРОВА.
Экономика, тыа хаһаайыстыбатын отдела - А.М. СЛЕПЦОВ.
Корреспондент – С.А. ЖЕНДРИНСКЭЙ.
Таҥаччы – Ф.А. ПРОТОДЬЯКОНОВ.
Бэчээтээччилэр – С.А. ПАВЛОВ, Ф.А. ПРОТОДЬЯКОНОВ.

Тэрийэн таһаараччылар: СР Правительствата, Чурапчы улууһун "Сана олох" редакционнай-издательскай холбоһук автономнай учреждение, Российскай Федерация Роскомнадзор СР управлениетыгар 2012 с. күлүн тутар 15 күнүгэр регистрацияламмыт нөмөрэ – ПИ №14-0238.

АДАРЫСПЫТ: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а". Телефоннарбыт: редактор – 41-332, отделлар – 41-265, 41-358.
E-mail: sanaoloh@mail.ru, сайт: sanaoloh.ru

Бэчээккэ сакаас: № 141-142 (11151-11152)
Кээмэйэ: 1,5 бэч. лиис
Тираж 1342.
Хаһыат сыаната: 10 солк.

Сана олох

Авторлуктар тиэмэлэрэ редакция позициятыгар сөп түбэлэр биллэриллиэхтэрин. Суруйааччылар ситиһиилэрэ, аналлаах материаллар, элиэнтиҥ автор туһугар сөп түбэлэр.

Хаһыат бэчээккэ бэриллэр графика: 16 ч 00 м. Бэчээккэ бэрилинэ: 16 ч 00 м. "Сана олох" редакционнай-издательскай холбоһукка 14.12.2015 с. офсетка бэчээттэнэ.
Аадырыһа: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а". Индекса: 54907. Хаһыат нэдиэлэҕэ устэ: оптуоруньнуукка, чэпилиэгэ уонна субуотаҕа тахсар.